

Sanningen mot strömmen

om litteraturens förhållande till det traumatiska förflutna i Sydafrika och Argentina

Av Oscar Hemer

Våld är kanske med nödvändighet abstrakt tills det drabbar en personligen, men det *politiska* våldet går i alla fall oftast att rationalisera. Även om vi blir avtrubbade av det fiktiva underhållningsvåld som översköljer oss i medierna, så får skildringar av verkliga övergrepp oss fortfarande att reagera med fasa, indignation och vrede. Få TV-program har gjort mig så upprörd som norska dramatikern och filmaren Vibeke Løkkebergs dokumentär *Gazas tårar* (2010) om de civila offren för det israeliska terrorbombardemanget 2008. När våldet utövas av en kolonial- eller ockupationsmakt (och dödar barn) är det lätt att kanalisera vreden, även om vanmakten också är större.

Om terrorn utövas av den egna staten blir bilden genast mera komplex – i synnerhet om det sker i tyst eller öppet samförstånd med stora delar av den egna befolkningen. I Argentina "försvann" minst tolv tusen människor under den senaste militärdiktaturen, 1976-82, med den tysta majoritetens passiva medgivande.¹ Under fyra månader 1994 dödades minst en halv miljon, kanske fler än en miljon människor, i Rwanda. Större delen av befolkningen deltog aktivt i det systematiska folkmordet.²

Rwanda är det sista och mest extrema av det våldsamma 1900-talets alla folkmord och politiska förintelsekampanjer; i fråga om effektivitet och folkligt deltagande får det till och med Förintelsen att förblekna. Minnescentret i huvudstaden Kigali gör en föredömligt respektfull rekapitulation av katastrofen

¹ När en delegation från den amerikanska samarbetsorganisationen OAS reste till Argentina 1979 för att undersöka uppgifter om brott mot de mänskliga rättigheterna och bland annat besökte det utpekade koncentrationslägret ESMA, så väckte det ett ramaskri bland medier, fackföreningar och politiska partier (inklusive peronisterna), som anklagade OAS för att blanda sig i landets inre angelägenheter.

² I en av videofilmerna med överlevande på den permanenta utställningen i Kigali Memorial Center säger den intervjuade att ungefär fem procent av hutumajoriteten aktivt försökte rädda tutsiers liv och därmed riskerade sitt eget, fem procent avstod från att medverka i massakern, men övriga nittio procent var, som hon uttrycker det, onda.

och dess upprinnelse och sätter den just i ett globalt nutidshistoriskt sammanhang.³ Men går det över huvud taget att *förstå* det som skedde?

Jag besökte Rwanda hösten 2009 och det nyss förflutnas närvaro var plågsamt påtaglig, särskilt när man kom utanför huvudstaden. Kyrkorna som de förföljda flydde till blev också platserna för de värsta massakrerna. Flera av dem är nu förvandlade till makabra mausoleer, med offrens kranier, ben och halvt förmultnade kläder hopsamlade i högar eller utplacerade i kyrkbänkarna. Hela landet är fullt av sådana minnesplatser; på vissa ställen har de dödade lämnats där de föll, bevarade som mumier med släckt kalk. Besöket lämnar ett starkt obehag och ställer hela minneskulturens dilemma på sin spets. Är syftet att påminna om den kollektiva skulden, eller att locka sensationslystna turister? Hur länge kommer dessa minnesplatser att bestå?

Året dessförinnan hade jag besökt ESMA i Buenos Aires, den argentinska flottans mekaniska skola för underofficerare, som hyste det mest kända av diktaturens informella förintelseläger. Ännu många år efter diktaturens fall fortsatte skolan att fungera som vanligt, med sovsalar i byggnaden där fångcellerna hade varit. Sedan augusti 2004 är dock hela anläggningen avsatt som ett "område för minnet och för främjandet och försvaret av mänskliga rättigheter". En rad enskilda organisationer, däribland de legendariska "galna mödrarna" från Plaza de Mayo, har tagit över de gamla kasernerna.

Förvandlingen av ESMA till *Museo de la Memoria* var ett viktigt symboliskt inslag i den då nytilträdde Kirchner-regeringens politik visavi det nära förflutna, som också innebar ett återupptagande av den juridiska process som hade avbrutits genom den förre presidenten Carlos Menems allmänna amnesti för brott begångna under diktaturen. När jag besökte museet i april 2008 hade det ännu inte öppnats för allmänheten.⁴ Själva lägret låg i den gamla officersmässen, där de kidnappade torterades och hölls fångna i väntan på "förflyttning", som för

³ Man gör distinktionen mellan genocide och politicide. Till den senare kategorin, då offren inte definieras genom sin etniska eller religiösa tillhörighet, räknas t ex Sovjetunionen under Stalin, kulturrevolutionen i Kina och de röda khmerernas Kambodja. Argentinas "smutsiga krig" mot den revolutionära vänsterrörelsen finns dock inte med i katalogen över 1900-talets illgärningar.

⁴ Den officiella invigningen skulle ha skett i samband med tvåhundraårsjubileet av Argentinas självständighet 2010, men det råder fortfarande oenighet om den slutliga utformningen.

de flesta av de drygt fem tusen som passerade lägret innebar att bli drogad och dumpad levande i havet. De nu utrymda lokalerna utgör museet och man har valt att lämna dem tomma och att inte grafiskt rekonstruera någonting; det enda som tillfogats är diskreta plaketter på väggarna som sakligt informerar om hur de olika rummen varit disponerade vid olika tidpunkter och vad som försiggått där.

Jag hade med viss bävan och stor förväntan sett fram emot att se denna fasans plats, som jag länge gjort mig föreställningar om i fantasin, och också skrivit om litterärt. Men när jag väl var där och verkligheten avlöste föreställningen så blev det som en antiklimax. Jag gick runt och försökte förnimma platsens onda ande, men hade svårt att finna fästen för min inlevelse. Först i efterhand, och framför allt efter besöket i Rwanda året därpå, insåg jag att den spartanska eller minimalistiska utformningen – som naturligtvis var frukten av mogna överväganden – är den mest kongeniala för ett museum till minne av de försvunna.

Det har tagit Argentina tre decennier att komma till något slags avklarnad uppfattning om vad som hände under det dramatiska 1970-talet, när en halsstarrig Juan Perón återvände från exilen i Francos Spanien och peronismens egna inre motsättningar förde landet till diktaturens avgrund. Jag kom till Argentina första gången 1974, kort efter Peróns död, och det var en vistelse som har präglat mig mera än jag då kunde ana. Sedan dess har jag återvänt många gånger, som reporter, författare och, senast, forskare. De senaste fem åren har jag själv systematiskt ägnat mig åt att försöka förstå detta närvarande förflutna, genom att studera litteraturens roll i bearbetningen av det historiska minnet.

Jag har gjort det som en jämförande studie med ett annat, till synes mycket annorlunda exempel; inte Rwanda, utan Sydafrika efter apartheid. Argentina och Sydafrika delar inte bara erfarenheten av ett våldsamt nära förflutet; de är befolkningsmässigt ungefär lika stora och har båda en rik kulturproduktion och en stark litterär tradition (några av mina absoluta favoritförfattare råkar komma från just dessa två länder).

I Sydafrika tog sig statsterrorn inte uttryck i fysiskt folkmord eller förintelse av den politiska oppositionen, men väl i det brott mot mänskligheten som apartheidsystemet formaliserade; utestängandet av den icke-vita folkmajoriteten från annat än elementär skolundervisning,

tvångsförflyttningarna till etniska enklaver, de effektiva hindren mot varje form av social rörlighet eller ens kontakt över rasgränserna. Jag besökte Sydafrika första gången 1991, i början av den övergångsperiod inför valet 1994 som lade grunden för den nya demokratiska staten, men som också skulle bli blodigare än hela det föregående decenniet av intensifierad motståndskamp.⁵ Apartheid var redan historia, liksom kommunismen i Östeuropa, men spåren fanns kvar överallt; segregationen stod inskriven i stadsplanen. Första gången jag riktigt tyckte mig förnimma vidden av förbrytelsen var när jag besökte den vita arbetarstadsdelen Triomf, som bokstavligen byggdes på ruinerna av det raserade Sophiatown. Den före detta anglikanska kyrkan, där den legendariske Trevor Huddleston hade hållit sina söndagspredikningar mot apartheid, hade desakrerats och förvandlats till boxningshall innan den återinvigdes som Pinkster Protestante Kerk.

I Sydafrika, liksom i Argentina, tillsattes en Sanningskommission av den nya demokratiska regeringen, för att undersöka den föregående regimens brott. Just dessa båda kommissioner, med ett drygt decennium emellan, framstår som de mest genomgripande och inflytelserika i en lång rad av sanningskommissioner, med kulmen under 90-talet – det som nu framstår som en historisk parentes mellan Berlinmurens fall och 11 september. (Sydafrikas förvandling inföll mitt i detta interregnum och hade kanske inte varit möjlig vare sig före 1989 eller efter 2001. Den kontrafaktiska hypotesens alternativ förskräcker: ett Zimbabwe i kubik – eller ett gigantiskt Israel.) Den av ärkebiskop Desmond Tutu ledda Sannings- och Försoningskommissionen (TRC) fick ett enormt genomslag i kulturproduktionen och spelade onekligen en avgörande roll i skapandet av en ny nationell självförståelse, men till priset av en amnestiprocess som friade flertalet av apartheidstatens torterare och mördare från rättsliga följder.

I Argentina hade vittnesmålen till den så kallade Sábatokommissionen (efter ordföranden, författaren Ernesto Sábató) kommit att utgöra bevismaterial i den unika rättegången mot juntaledarna 1985; den enda gången i historien som en regim ställts inför rätta av sitt eget folk, inte av en ockupations- eller segrarmakt. Den rättsprocess som inleddes i mitten av 80-talet hade potentiellt

⁵ Minst 14.000 människor dödades i politiskt relaterade våldsdåd under dessa år.

mycket djupgående konsekvenser – och avbröts i den nationella försoningens namn, för att återupptas först mer än tio år senare, efter Menem-epokens glada 90-tal och den ekonomiska härdsmltan 2001. Tjugo år efter diktaturens fall var förövarna gamla och i många fall redan döda, men tiden också mogen för en annan bedömning av det som skedde än omedelbart efter katastrofen.

Övergångsperioder är speciellt intressanta i ett kulturellt och litterärt perspektiv, eftersom spänningsförhållandet mellan kultur och samhälle då kommer i dagern på ett annat sätt än under det föregående skedet av diktatur och/eller motståndskamp. Litteraturen har en förmåga att blicka tillbaka och framåt på samma gång som ger den en särskild kritisk roll i processen av samhällsförändring. Men den kräver ofta en lång "inkubationstid", och dess betydelse framgår ibland först i efterhand.

Litteraturen kan sällan konkurrera med journalistiken i snabbhet eller omedelbart genomslag. En fiktiv berättelse om helvetet i Gaza skulle knappast kunna väcka lika starka reaktioner som Vibeke Løkkebergs dokumentär. Men fiktionen kan göra andra saker, som dokumentären och reportaget inte kan. Litteraturen har historiskt spelat en viktig vittnesbärande funktion, framför allt när ingen annan dokumentation funnits att tillgå. Men idag, när vi har omedelbar tillgång till i stort sett alla dramatiska händelser i hela världen finns det mindre anledning för litteraturen att vara ställföreträdande vittne och opinionsbildare. Den litterära fantasin kan förvisso vara både ett komplement och ett korrektiv till de autentiska vittnesmålen. Ibland kan de faktiskt stå i opposition till varandra.

Våld är ett tacksamt men också problematiskt litterärt stoff, särskilt när det handlar om den sorts ohyggliga övergrepp som avslöjades genom vittnesmålen till sanningskommissionerna i både Argentina och Sydafrika. I Sydafrika direktsändes sessionerna i TV, flera timmar om dagen, månad efter månad, under kommissionens landsomfattande turné. I Argentina hade arbetet huvudsakligen skett bakom lyckta dörrar, men avslöjandena om koncentrationslägren ledsagades av en "*show del horror*" i medierna, som excellerade i detaljer om övergreppen. (Samma medier hade bara några månader

tidigare applåderat militärjuntans krig mot Storbritannien om Falklandsöarna och talat tyst om "överdrifterna" i kriget mot den inhemska terrorismen.)

I det skedet bör författarna kanske tåga och lyssna, som den sydafrikanska poeten Antjie Krog föreslog,⁶ och i varje fall inte bidra till spekulering och sensationsmakeri. Men det är inte heller konstens och litteraturens primära uppgift att verka för (nationell) försoning. Många av de spelfilmer som producerades i efterdyningarna av sanningskommissionerna gjorde just det. I Argentina sanktionerades en officiell sanning som friskrev den enskilda, ovetande, medborgaren från all delaktighet och skuld. I Sydafrika gestaltades den kristna bekännelse- och förlåtelseretoriken i en rad filmer som likaså fick internationell spridning. Men medan mainstreamkulturen har följt konjunkturen så har just litteraturen i båda länderna också varit en kritisk instans, som avslöjat den offentliga lögnen snarare än att medverka till att skapa nya myter.

Den sydafrikanska övergången till demokrati innebar utan tvivel ett reellt politiskt maktskifte och man kunde vänta sig att många författare och intellektuella lojalt skulle sluta upp i det nationsbyggande projektet, såsom skett i andra afrikanska stater efter den postkoloniala befrielsen. Men den nya "regnbågsnationen" fick inte många litterära uttolkningar. Däremot har det senaste decenniet inneburit ett symboliskt återtagande av den urbana geografin; att *skriva* det nya Johannesburg (eller, i mera blygsam omfattning, Kapstaden och Durban) och då inte heller blunda för den afrikanska metropolens mindre gästvänliga sidor. Läs till exempel Ivan Vladislavićs *The Restless Supermarket* (2001; på svenska 2008, i Jan Ristarps översättning, som *Snabbköpet Rastlös*) och *The Exploded View* (2004). En annan, om än inte lika anslående, tendens är ambitionen att skriva om historien och då ta fasta på det som apartheid undertryckt. Zoë Wicomb introducerades på svenska redan med sin första novellsamling, *Du kan inte gå vilse i Kapstaden* (1988). Nyligen kom också hennes andra roman *Playing in the Light* (2006) på svenska, i översättning av Meta Ottosson. *Bländad av ljuset* handlar om det kuriösa fenomenet låtsasvita

⁶ Krog rapporterade om TRC för sydafrikansk radio och rekapitulerade senare sin erfarenhet i halvt fiktiv (meta-journalistisk) form i den internationellt uppmärksammade *Country of My Skull* (1998). Hon fortsatte senare sin genreöverskridande rapportering om Sydafrikas förvandling i *A Change of Tongue* (2004) och *Begging to Be Black* (2009).

(*playwhites*), det vill säga ljushyllta "färgade" som lyckades passera som vita och därmed komma i åtnjutande av apartheidsystemets privilegier, men till priset av att de bröt med sin egen familj. Wicomb tillhör själv den specifika sydafrikanska raskategorin "färgade" som, enligt apartheidlogiken är "varken vita eller svarta". Vägran att bejaka denna identitet är ett genomgående tema i hennes författarskap. I genombrottsromanen, *David's Story* från 2000, utforskar hon den effektivt förträngda och förnekade del av den sydafrikanska erfarenheten som "de färgade" är ett synligt bevis för: *kreoliseringen*.

Året är 1991 och huvudpersonen David är på resa till Kokstad i vad som en gång kallades Griqualand. Han gör en upptäcktsfärd i sin egen släkthistoria och därmed också i en föga känd och dåligt dokumenterad del av Kapkolonins historia. Griquas var ursprungligen ättlingar till de infödda *khoi*, som européerna kallade hottentotter. De vandrade norrut för att undkomma de europeiska kolonistörerna och etablera sin egen självständiga stat och de fick sällskap av förrymda slavar, "färgade" och enstaka vita, som alla antog Griqua-identiteten. Denna vandring norrut för att söka Det Förlovade Landet är en direkt parallell till boernas flykt undan den brittiska kolonialmakten och de två grupperna hade inte bara religionen utan också språket gemensamt; den kreoliserade holländska som skulle utvecklas till *afrikaans*. Men medan boerna – senare kallade *afrikander* - blev mer och mer upptagna av att definiera sig som "vita" så bevarade Griquas sin etniska pluralism och såg rasblandning som en del av sin identitet. (Dock inordnade de sig så småningom i den rasistiska logiken och sökte etablera ett eget "hemland" inom apartheidstaten.)

Wicombs roman är inte en bara en lekfull omskrivning av historien, i vilken Saartje Bartman – "*The Hottentott Venus*" – spelar en nyckelroll; den är också en kritisk uppgörelse med många tabubelagda ämnen i det samtida Sydafrika, såsom behandlingen av dissidenter i ANCs fångläger och det sexuella utnyttjandet av de kvinnliga kamraterna under hela befrielsekampen. Davids berättelse ställer inte bara de frågor som Sanningskommissionen väckte utan kastar nytt ljus över hela övergångsprocessen genom att bryta den svart-vita dikotomi som förmodligen kommer att fortsätta att präglade Sydafrika för överskådlig tid.

Om Sydafrikas demokrati kunde ses som frukten av en lång och till slutsegerrik befrielsekamp, symboliserad av den frigivne livstidsfånge Nelson Mandela, så var Argentinas återgång till demokrati på sätt och vis resultatet av två katastrofala nederlag. Först den misslyckade revolutionen och krossandet av den revolutionära vänsterrörelsen i "det smutsiga kriget", därefter militärjuntans förödmjukelse i det kortvariga Falklandskriget mot en lika överlägsen brittisk krigsmakt. Detta skapade helt andra förutsättningar för bearbetningen av det historiska minnet. Om det i Sydafrika förefaller legitimt och nödvändigt att skapa en nationell berättelse som överbryggat de djupa kulturella och sociala klyftorna, så är utmaningen i Argentina snarast den motsatta; att desarmera den starka nationella mytologi som i stort sett delas av höger och vänster. De två enastående argentinska romanerna om Malvinas (Falklandsöarna), Fogwills *Los pichiciegos* (1983) och Carlos Gamerros *Las Islas* (1998) gör just det, och det intressanta är att de närmast kan betraktas som motsatsen till vittneslitteratur. Det vill säga förmågan att litterärt gestalta kriget på de sinsemellan olika sätt som dessa romaner gör förutsätter i båda fallen att författaren *inte* var där.

För en utomstående är det svårt att förstå den nästan fullkomliga uppslutningen bakom militärjuntans överraskande utspel att "återta" Malvinas från engelsmännen. Den nyss besegrade Montoneros-gerillan var beredd att omedelbart göra gemensam sak med sina övermän. Plaza de Mayo i Buenos Aires, där en stor demonstration mot juntan två dagar tidigare hade skingrats med tårgas, fylldes av i stort sett samma människor i en manifestation till stöd för landstigningen på öarna i Sydatlanten. (För juntan var kriget en väg ut ur en inrikespolitisk knipa. Man hade inte räknat med Margaret Thatchers beslutsamhet; för den inrikespolitiskt likaså pressade Järnlady kom Falklandskriget som en skänk från nedan.)

Det enastående med Fogwills *Los pichiciegos* är, till att börja med, att den skrevs på en vecka mitt under brinnande krig, innan några vittnesrapporter från slagfälten ännu hade nått fastlandet. (De första kopiorna av manuset cirkulerade medan kriget fortfarande pågick och den första utgåvan av romanen publicerades medan militärjuntan ännu var vid makten. Romanens presens är dock en icke specificerad tidpunkt efter kriget, i en lägenhet i Buenos Aires, där författaren bandar den historia som den ende överlevande av romanens

huvudpersoner återberättar. *Pichiciego* är en sydamerikansk bälta; ett litet nattaktivt fjällklätt däggdjur som gräver gångar under marken. Berättelsens *pichiciegos*, eller *pichis – dillos* i den engelska översättningen⁷ – är en grupp argentinska desertörer som har byggt en underjordisk bunker i utkanten av stridszonen. De är negationen av den officiella propagandans hjältar; inte bara desertörer utan kollaboratörer, som spionerar på argentinarna för engelsmännens räkning, som gör affärer med båda sidor, som skrupelfritt plundrar skeppsbrutna och döda.

Fogwills fiktiva Malvinas är en tillspetsad men mycket verklighetsnära föreställning om vad som faktiskt utspelade sig på öarna. Och samtidigt kan hans alltigenom uppduktade historia om den underjordiska desertörskolonin som etablerar en lika rudimentär som rå och hänsynslös marknadsekonomi bokstavligt talat *under* kriget, läsas som en allegori eller profetia om post-diktaturens Argentina under Carlos Menem. Carlos Gamerros *Las islas* är romanen om den förverkligade profetian, en svindlande tragikomisk berättelse om 90-talets stora illusion. Gamerro, född 1962, tillhörde den årsklass värnpliktiga som utgjorde "krigspojkar" (*los chicos de la guerra*) och han skulle ha blivit inkallad om han inte hade råkat vara i Mexiko just då. Han skrev romanen som om han vore en av krigsveteranerna, men hade säkerligen inte kunnat göra det om han verkligen hade varit det.

Även om det litterära intresset för det närvarande förflutna i både Argentina och Sydafrika har stimulerats av den offentliga politiken så har de litterära exemplen ovan som synes knappast motsvarat några dekret. En av de få säkra slutsatser jag drar av mitt forskningsprojekt är att fiktionens sanning är oförutsägbar; den undandrar sig såväl marknadens logik som eventuella kommunikationsstrategiska avsikter. För att ytterligare understryka denna poäng avrundar jag med ytterligare ett exempel från Argentina, närmare bestämt en berättelse av Jorge Luis Borges (det går inte att komma förbi Borges i Argentina, lika lite som det går att komma förbi Coetzee i Sydafrika).

Borges är ju främst känd för sina *ficciones* – de korta prosaberättelserna som rör sig i ett alltigenom litterärt universum, en ekokammare av allusioner

⁷ *Malvinas Requiem* (2007).

och allegorier, full av ironi och understatement. Som berättelsen om Pierre Ménard som skriver en bok som ordagrant överensstämmer med Cervantes *Don Quijote*, eller om kartografen som gör en karta av imperiet i skalan 1:1. Men ett lika viktigt inslag i hans författarskap är tematiken om heder och hämnd, passion och död, i kärva historier som utspelar sig i provinsen Buenos Aires kring det förra sekelskiftet eller i den gryende metropolens förstäder. Berättelsen "Den andra duellen" ingår i samlingen *El informe de Brodie* (1970; på svenska 1978 som *David Brodies rapport*, i Lasse Söderbergs översättning). Den publicerades några veckor i förväg, som ett "smakprov" i en litterär tidskrift.

"Den andra duellen" sticker ut i Borges produktion som det blodigaste och våldsammaste han någonsin skrivit. Det är berättelsen om två gaucho-soldater, kända för att vara bittra rivaler, som tas tillfånga och döms till döden under något av 1800-talets inbördeskrig. Avrättningen iscensätts som en makaber sista tävling, en kapplöpning efter halshuggningen.

Det exceptionella med denna berättelse är, enligt litteraturkritikern Beatriz Sarlo, att den är i fullkomlig avsaknad av understatement. Man kan bara spekulera i varför Borges valde att förbuplicera just denna berättelse. Sarlo ser det som ett direkt svar, medvetet eller ej, på kidnappningen och avrättningen några månader tidigare av den förre presidenten Aramburo, genomförd av en kommandogrupp från den dittills okända Montoneros-gerillan. Aramburo var generalen som hade lett militärkuppen mot Juan Perón 1955 och tvingat den populistiske ledaren i landsflykt. Avrättningen femton år senare av den då pensionerade Aramburo var peronisternas hämnd, för fördrivningen av Perón, för förbudandet av hans rörelse, för massavrättningarna efter kuppen och, framför allt, för stölden och skändandet av Evita Peróns lik, som i sin tur bara kunde förklaras som ett utslag av anti-peronisternas passionerade hat och primitiva hämnd.

Varför, frågar Beatriz Sarlo, valde Borges vid sjuttio års ålder att gestalta denna specifika berättelse om två halshuggna gaucho-soldater? Hennes svar är att vidden av det som berättas i "Den andra duellen" är oförklarlig, och oåtkomlig för varje reducerande läsart. Det finns inget svar, annat än ett hypotetiskt sådant, och det intressanta är egentligen frågan i sig, som påminner oss om att "litteraturen kan göra känt även det som den inte till fullo vet".

Det finns självfallet inga referenser till Aramburo eller någon samtida verklighet i själva texten. En ren textanalys kan kanske finna andra nycklar, men inte denna. Det var säkerligen inte Borges avsikt att skriva en allegori över den konflikt som skulle föröda Argentina under de kommande tio åren; detta är något som Beatriz Sarlo läser in trettio år senare. Vid tiden för publiceringen var hon själv en av de många som hälsade avrättningen av Aramburo med jubel. Hennes analys, i boken *La pasión y la excepción* (Passionen och undantaget) från 2003, är hennes försök att förstå den revolutionära sensibilitet som hon själv omfattade på 70-talet. Men i efterhand framstår denna exceptionella berättelse av Borges just som en nyckel till den moderna argentinska tragedin.

Därmed illustrerar den också en av litteraturens konstitutiva egenskaper: dess *otidslighet* (*untimeliness*). Det otidsliga är det som går mot samtidens ström. Till skillnad från nyhetsrapporter, vittnesmål och andra dokument, avslöjar den litterära texten ibland sin aktualitet först efter ett eller flera decennier.

Artikeln bygger på ett av Vetenskapsrådet finansierat konstnärligt forskningsprojekt, *Fiktionens sanning*, som genomfördes under åren 2007-2010. Det resulterade i rapporten *Writing Transition : Fiction and Truth in South Africa and Argentina*, som i september 2011 lades fram som avhandling för dr. philos.-examen på socialantropologiska institutionen vid Universitetet i Oslo. En redigerad version av avhandlingen utkommer våren 2012 på LIT Verlag som *Fiction and Truth in Transition : Writing the present past in South Africa and Argentina*.